

## SUD-ESTUL TRANSILVANIEI ÎN SECOLELE VI—XIII. E. N.

SZÉKELY ZOLTÁN

Una din principalele probleme ale istoriografiei românești este istoria sud-estului Transilvaniei în ultimele secole ale epocii prefeudale. În ultimele două decenii, această problemă cu o deosebită importanță se punea în fața cercetătorilor, fiindcă, în timp ce pentru restul Transilvaniei au mai existat unele date istorice și arheologice, despre această regiune, însă, ele au lipsit cu desăvârșire.

Pînă în secolul X are loc atît pe teritoriul intercarpatic dar și pe tot cuprinsul României, încheierea procesului istoric al formării poporului român. Studiarea acestei probleme atît de importantă, care implică și continuitatea populației autohtone în Transilvania, natural și în sud-estul Transilvaniei, necesită și o analiză temeinică a datelor furnizate în mod destul de lacunar de izvoarele istorice, dar mult mai bogat de descoperirile arheologice, care privesc unitatea culturii materiale și etnică a întreg teritoriului românesc. Acest fapt este posibil de a fi realizat, deoarece descoperirile arheologice executate în ultimele două decenii nu numai de institutele, centrale universitare și de muzeele județene, printre care se numără și Muzeul județean Sfîntu Gheorghe, au adus multe noi date privind romanitatea acestei regiuni, cultura slavilor și a altor popoare care s-au așezat vremelnice în această parte a României. Aceste descoperiri au putut contribui la precizarea în timp a unor etape din evoluția culturii materiale a populației autohtone din acest teritoriu, cît și la identificarea unor aspecte culturale noi sau la realizarea particularităților specifice în cultura materială a popoarelor noi venite cu care în decursul secolelor, populația a avut contact și a conviețuit. Desigur această problemă se poate cunoaște în complexitatea ei, în principal pe baza datelor arheologice dar și cu ajutorul tuturor științelor auxiliare istoriei.

Partea sud-estică a Transilvaniei, situată la cotul sudic al Carpaților, cuprinde regiunea de pe cursul superior al râurilor Mureș, Olt și al celor două Tîrnave. Acest teritoriu, în epoca străveche și antică, după mărturiile arheologice a avut strînse legături economico-culturale cu regiunile de dincolo de Carpați. În epoca migrațiilor și în cursul secolelor următoare această regiune a fost în afară de sfera de interes a imperiului bizantin, din

această cauză izvoarele istorice nu fac nici o mențiune asupra lor. De aceea pentru cunoașterea acestei perioade, ne folosesc numai descoperirile arheologice.

Pentru cunoașterea culturii materiale a populației romanizate, rămasă pe loc după părăsirea Daciei de către legiunile romane, și pentru cunoașterea culturii materiale a popoarelor migratoare care s-au stabilit în acest loc, s-au întreprins cercetări și săpături de mare amploare după ultimul război mondial, dar mai ales în ultimele două decenii. La aceste cercetări, făcute sub îndrumarea Institutului de Arheologie al Academiei de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, a luat parte și Muzeul din Sfântu Gheorghe; pe baza descoperirilor efectuate în sud-estul Transilvaniei, vom încerca schițarea istoriei acestei regiuni în cursul secolelor VI—XIII care formează subiectul lucrării de față.

În Transilvania, mai exact în podișul transilvănean, unde culturile materiale de caracter local și elementul gepidic dăinuiau pînă în prima jumătate a secolului VII e.n. lipsesc deocamdată descoperiri de caracter slav arhaic. Descoperiri izolate de fibule digitate, în majoritate de alt tip decît cele din regiunile extra-carpătice ale României arată pătrunderea unor elemente slave începînd probabil din a doua jumătate a secolului VII e.n. Avarii nu s-au instalat în podișul Transilvaniei; dominația lor exercitată de la distanță este indicată prin morminte și descoperiri de caracter militar; astfel, în bazinul Mureșului mijlociu, unde sînt cîteva descoperiri arheologice de caracter cert avaric de la sfîrșitul secolului VII și începutul secolului VIII. În acest răstimp populația autohtonă din această provincie, în cursul secolelor IV—VI, după cercetările lui Nestor, corespunde din punct de vedere arheologic culturii Bratei<sup>1</sup>; transformarea lor culturală în a doua jumătate a secolului VI și începutul secolului VII, în formele cunoscute sub denumirea de cultură Ipotești-Cîndești-Filiaș, se va fi datorat pătrunderii în masă a slavilor în sec. VII e.n. În nord-vestul Transilvaniei sînt cunoscute morminte tumulare din secolul VIII e.n. la Nușfalău (jud. Sălaj)<sup>2</sup>, la Someșeni (jud. Cluj)<sup>3</sup> care aparțin slavilor tîrzii veniți dinspre vest. O altă categorie o formează cimitirele plane de la Ocna Sibiului<sup>4</sup>, Mediaș (jud. Sibiu) și Bratei, care aparțin populației locale. Mormintele de incineratie slave de caracter tumular, dovedesc elemente de cultură materială comună cu cele avarice și arată pătrunderea slavilor dinspre vest. Problema identificării culturii materiale a populației băștinașe, neslave și neavarice, în intervalul ce se întinde de la începutul sec. VII și pînă în prima jumătate a sec. X. e.n. este lămurită în liniile ei generale, pe baza numeroaselor descoperiri, ca cimitirele mai sus citate de la Ocna Sibiului, Mediaș, Bratei și a așezărilor acestei perioade de la Bratei, Rotbav, Hărman, și cele din regiunea Săcuiească. Purtătorii culturii Bratei — după Nestor, descoperitorul acestei culturi, — sînt considerați daco-romanii. Populația și cultura Bratei stau la baza dezvoltării culturii Ipotești-Cîndești-Filiaș. Elementele de cultură materială daco-romane sînt adoptate de slavi; faptul acesta este dovedit de procesul de transformare pe care o suferă cultura lor materială în cuprinsul culturii Ipotești-Cîndești-Filiaș (Sălașuri, Filiaș, Poian)<sup>5</sup>.

În partea răsăriteană și sud-estică a Transilvaniei, în valea Oltului la Cernat și la Poian (jud. Covasna) și în valea Tîrnavei la Eliseni (jud. Harghita) prezența slavilor răsăriteni este dovedită <sup>6</sup> începînd din sec. VI. O serie de așezări ale populației romanice și slave (care aparțin culturii Ipo-tești-Cîndești-Filiaș) descoperite în valea Tîrnavelor la Sălașuri (jud. Mureș), Cristur, Filiaș, Simonești, Eliseni (jud. Harghita), dovedesc stabilirea slavilor în cursul sec. VII—VIII e.n. în această parte a Transilvaniei. Bordeiele adîncite în pămînt cu o vatră pietrar într-un colț ale acestor așezări au păstrat un material ceramic, în care pe lîngă vase slave făcute cu mîna, a fost găsită și ceramica populației romanice, locale făcută cu mîna, (de origine dacică), și la roată. Această ceramică a populației băști-nașe făcută la roată rapidă și cu mîna I. Nestor <sup>7</sup> și E. Zaharia <sup>8</sup> o consideră ca dezvoltată din ceramica complexului Bratei-Morești.

În valea Oltului pot fi încadrate în sec. VIII așezările de la Angheluș, Coșeni și așezarea descoperită în curtea muzeului etnografic de la Cernat (jud. Covasna); secolelor IX—X aparțin nivelul al doilea din așezarea de la Poian și așezarea de la Sfîntu Gheorghe — grădina lui Kula (fig. 1.) (jud. Covasna). Datarea aceasta mai tîrziu a nivelului de locuire al așezării de la Poian este dovedită de un vas făcut din pastă bună de culoare cenușie, decorat cu linii lustruite în formă de plasă, ornament cunoscut din așezarea Blandiana, faza II-a <sup>9</sup>. În sec. X, începutul sec. XI se poate încadra așezarea descoperită tot în centrul comunei Cernat, pe malul pîrîului Cernat, în grădina fostului conac Domokos Mihaly. Pe acest loc au fost constatate două nivele de locuire. Bordeiele adîncite în pămînt cu vatră-pietrar în colț, din primul nivel de locuire au fost incendiate. Ceramica găsită în ele este identică cu aceea care a fost descoperită la Poian în al doilea nivel de locuire. Peste această așezare s-a suprapus o altă, tot cu bordeie adîncite în pămînt, al cărui material ceramic diferă de cel descoperit în nivelul de jos, incendiat <sup>10</sup>. Data incendierii acestui nivel de locuire pe baza unei descoperiri monetare bizantine (fig. 2/11) făcută în anul 1950 se poate stabili. În acest an, sub o lespede de piatră, fierul plugului a scos la iveală un depozit de monede bizantine ascunse într-o pungă de pînză sau de piele, din care opt bucăți au ajuns în colecția muzeului. Aceste aparțin următorilor împărați: Justinus II (576—577), Ioan Tzimiskes Vasile II (969—989) și Constantin IX (1042—1055).

Dacă ultima monedă din depozit constituie un terminus postquem, data ascunderii monedelor se poate stabili în a doua jumătate a sec. XI după 1055 <sup>11</sup>. Probabil că în acest timp așezarea a fost devastată. În stratul superior au fost păstrate resturile unei locuiri a cărei locuitori foloseau bordeie în care, în loc de vatră-pietrar s-au găsit vetre circulare făcute. În aceste bordeie, printre fragmente de vase făcute la roată, au fost găsite și fragmente de căldări de lut (fig. 3/1), vîrfuri de săgeți de formă romboidală (fig. 2/3) și pinteni de fier de tip timpuriu.

Tot acestei perioade îi aparține și așezarea descoperită în anul 1912 la Sfîntu Gheorghe — Bedeháza (jud. Covasna), unde au fost găsite fragmente de căldări de lut și pinteni de fier de tip timpuriu <sup>12</sup> (fig. 3/3; 2/1). La Medișorul Mare (jud. Harghita), în valea Tîrnavei, la marginea comunei,

au fost găsite două bordeie cu vatra circulară și cu fragmente de căldări de lut (fig. 3/2). Bordeiele descoperite recent la Cristurul Secuiesc în cartierul nou pe baza căldărilor de lut și a unui inel de tîmplă cu capăt în formă de S se încadrează tot în această perioadă (fig. 2/17—19, 23 ; fig. 3/4—5). La Lăzărești (jud. Harghita) în săpăturile executate la castelul Lăzăr stratul de cultură din feudalismul timpuriu conținea tot astfel de fragmente. Așezarea de la Sîncrăieni (jud. Harghita)<sup>13</sup> unde s-au găsit deasemeni fragmente de căldări de lut, este datată în sec. XII cu o monedă a împăratului Isac II Anghelos<sup>13</sup>. Așezări cu căldări de lut sînt cunoscute și din valea Mureșului, după cum ne arată săpăturile de la Iernut (jud. Mureș)<sup>14</sup>. Un alt nivel de locuire a fost descoperit tot la Cernat în grădina fostului conac Donokos Mihaly aparținînd sec. XIII—XIV, datat cu moneda regelui Ludovic cel Mare, (1342—1383, fig. 2/16). Această așezare cu locuința făcută la suprafața pămîntului, cu două încăperi, cu vatra circulară fățuită și prevăzută cu gardină aparține populației secuiești stabilită pe acest loc.

Cimitirele acestor așezări sînt deocamdată necunoscute, în afara descoperirilor de la Zăbala și de la Peteni (jud. Covasna) care cronologic aparțin acestui nivel de cultură (fig. 2/2,4—10 ; 12, 15).

Construcții bisericesti din această perioadă sînt puține cunoscute. Mormintele cele de la Peteni și de la Zăbala nu au fost așezate în jurul unei biserici. De altfel numai un număr redus al bisericilor romanice încadrate în această perioadă este cunoscut. (Reci, jud. Covasna). Recent Florea Costea cercetătorul Muzeului Județean Brașov a descoperit în grădina cetății de la Rîșnov resturile unei biserici mari construite în stil romanic cu apsida în formă de semicerc. Pe baza materialului ceramic descoperit în interiorul bisericii o datează în sec. al XII-lea<sup>15</sup> (fig. 9). Fără îndoială deja în sec. al XII-lea au existat biserici construite în stil romanic. Tot acestei perioade îi aparțin și bisericile cu apsida dreptunghiulară de la Feliceni de Sus<sup>16</sup> (jud. Harghita) și cea din valea Casinului Mic, cunoscută sub denumirea de „Căpîlna lui Sf. Ioan“ ;<sup>17</sup> resturile ei au fost scoase la iveală în vara anului 1975. Conform rezultatelor săpăturilor s-a constatat că pe acest loc a fost o biserică fără contraforți și nu o capelă, care a fost construită cel mai tîrziu în secolul al XIII-lea (fig. 4). Cimitir în jurul bisericii nu a fost atestat, nici resturile de locuință ale unui sat care a fost amintit de mai multe documente din sec. al XVI-lea sub denumirea de „Szent János falva“. Dimensiunile mari ale bisericii (8 x 10 m) arată că în perioada aceea a existat o comunitate de populație destul de numeroasă sau o biserică căreia îi aparțineau mai multe sate, iar în cursul secolelor populația înmulțindu-se, fiecare își făcea biserica ei proprie, astfel la Poian, Sînzieni, Valea Seacă și Casinul Mic. În sec. al XVI-lea biserica și satul sînt încă amintite de un document. După tradiție satul și biserica au fost devastate cu ocazia năvălirii tătarilor în 1658.

În afară de aceste biserici de dimensiuni mari au mai fost construite și capele mai mici tot în stil romanic cu apsidă în formă de semicerc și rotunde, care aparțin tot acestei perioade, în sec. XII—XIII. Dintre aceste capele resturile uneia au fost săpate la Cernat<sup>18</sup>, pe care și ceramica găsită în interiorul ei o datează în sec. XII—XIII, (fig. 2/13—14) ; iar ruinele unei

alte capele se văd la suprafața pământului și azi la peștera Almașului pe locul numit „Cîmpul de piatră“ (fig. 5).

Data construirii rotundelor de stil romanic târziu (datate în sec. XIII) de la Gheorgheni (fig. 6) de la Odorhei (jud. Harghita) și de la Sînzieni (jud. Covasna) formează încă subiectul unor discuții. Rezultatele săpăturilor făcute la Odorhei — după M. Beldie — confirmă faptul că rotunda cu patru apside a fost construită în sec. XVI<sup>19</sup>. Săpăturile executate la Sînzieni nu au adus nimic concret privind datarea rotondei cu patru apside, care se află pe muntele Perkő (fig. 7). Săpăturile au fost făcute și în partea exterioară a rotondei și în interiorul ei. Recent au fost descoperite resturile unei rotunde cu patru apside la Doboșeni (jud. Covasna)<sup>20</sup>, pe care o vom putea data după ce se vor face săpături. Datarea acestor rotunde este deocamdată o problemă încă deschisă.

Pe baza celor relatate mai sus, putem constata, că datele arheologice referitoare la istoria sud-estului Transilvaniei, în sec. X—XI sînt destul de puține. Deocamdată numai rezultatele săpăturilor executate la Poian, Medișorul Mare și la Cernat, pot fi luate în considerare, celelalte aparținînd unei perioade mai timpurii. Această parte a Transilvaniei a fost locuită de o populație care trăia în comunități de sate. Locuințele au fost bordeie adîncite în pămînt, avînd într-un colț vatră-pietrar. Uneltele de uz casnic găsite în ele au furnizat date asupra felului de trai al populației, care se ocupa cu pescuitul, vînatul creșterea vitelor, țesutul, olăritul, prelucrarea metalelor etc. Devastarea acestor așezări o putem situa în a doua jumătate a sec. XII. Această datare, întemeiată pe ultima monedă din depozitul de monede de la Cernat, se confirmă și printr-o monedă bizantină găsită la Sîncrăieni, precum și de o monedă de bronz a împăratului Isac II. Anghelos (1195—1203), care a fost descoperită la Șoimoșul Mare (jud. Harghita). Acestui nivel de locuire îi este caracteristic folosirea căldărilor de lut și în inventarul mormintelor se găsesc inele de tîmplă cu capătul în formă de S. Fapt dovedit și de cimitirele găsite sub bisericile săsești restaurate, în al căror inventar se găsesc inele de tîmplă cu capătul în formă de S; astfel, printre altele, cităm la Mediaș (jud. Sibiu)<sup>21</sup>, descoperirea de la Viscri (jud. Brașov)<sup>22</sup>, unde un mormînt a fost datat cu moneda regelui Coloman, precum și cimitirele plane cu morminte cu schelet de la Zăbala și Peteni<sup>23</sup>. Pe baza acestor descoperiri considerăm că sud-estul Transilvaniei, la începutul feudalismului timpuriu, a fost locuit; deasemeni putem diferenția așezările din sec. X de cele din sec. XI—XII<sup>24</sup>. Resturile acestor așezări din feudalismul timpuriu sînt atestate pe tot cuprinsul teritoriului din sud-estul Transilvaniei. S-a constatat pe baza datelor istorice și toponimice, că pecenegii și cumanii nu s-au stabilit în sud-estul Transilvaniei așa de numeroși, încît să li se poată atribui lor, aceste descoperiri arheologice<sup>25</sup>. Locuințele și inventarul lor, ceramica, pintenii, săgețile, romboidale din așezările de la Cernat, Sfîntu Gheorghe-Bedeháza, Angheluș precum și de la Medișorul Mare marchează un nivel de cultură care cronologic și tipologic corespunde nivelului de cultură în care se descoperă și căldările de lut<sup>26</sup>.



## DÉLKELET-ERDÉLY A VI—XIII. SZÁZADBAN

SZÉKELY ZOLTÁN

A román történetírás egyik főfeladatának tekinti Délkelet-Erdély kora-hűbérkora utolsó századai történetének a tisztázását is. Ezért az utolsó két évtized folyamán ez a probléma a kutatók számára különös jelentőségű volt, mivel amíg Erdély többi részére vonatkozólag voltak régészeti és történeti adatok, addig erről a vidékről ezek teljesen hiányoztak.

A X. század az az időszak, amikor a Kárpátokon belül, valamint az egész Románia területén a román nép kialakulásának történeti folyamata lezárul. Ennek a nagyfontosságú kérdésnek a tanulmányozása, mely Erdélyben, természetesen Délkelet-Erdélyben is, a helyi lakosság folytonosságát is feltételezi, szükségessé teszi az egész román terület anyagi, valamint szellemi műveltsége egységére vonatkozó, eléggé hiányos történeti források valamint az annál gazdagabb régészeti leletek alapos vizsgálatát. Ezt meg lehet valósítani, mivel nemcsak a központi egyetemi intézmények, hanem a megyei múzeumok — köztük a sepsiszentgyörgyi megyei múzeum — által végzett régészeti kutatások is sok új adatot szolgáltatnak e vidék románizációjára, a szlávok és Románia e részén ideiglenesen letelepedett más népek anyagi műveltségére vonatkozólag. Ezek a kutatások hozzájárultak ahhoz, hogy e vidék helyi lakossága anyagi műveltsége fejlődési korszakainak időbeli kialakulását, új művelődési formáit sikerült megállapítani, továbbá az újonnan jött népek, akikkel a helyi lakoságnak századokon keresztül kapcsolatai voltak vagy velük együtt élt, anyagi műveltsége jellegzetes vonásait is el lehetett különíteni. Ez a probléma azonban a maga teljességében főleg a régészeti adatok, valamint a többi segédtudomány bevonásával oldható csak meg.

Erdély délkeleti része, amely a Kárpátok déli kanyarulatában fekszik magába foglalja a Maros, az Olt, a két Küküllő felső folyásának a vidékét. Ez a terület az ősz- valamint az ókor folyamán, amint ezt a régészeti leletek mutatják szoros gazdasági és kulturális kapcsolatban volt a Kárpátok túlsó lejtőjén elterülő vidékkel. A népvándorlás, valamint az ezt követő századok folyamán ez a vidék kívül esett a bizánci

birodalom érdeklődési körén, s így az egykori történeti források nem tesznek említést róla. Ezért története e korszaknak a megismeréséhez csak a régészeti leletek tanúvallomására vagyunk utalva.

A római légiók kivonulása utáni évszázadok alatt a Dáciában visszamaradt elrómaiásodott őslakosság, valamint az itt letelepedett népvándorláskori népek anyagi műveltségének a megismerésére a második világháború után csak az utóbbi két évtized alatt történtek nagyobb méretű kutatások. Ezekbe a kutatásokba Románia Szocialista Köztársaság Társadalmi és Politikai Tudományok Akadémiája Régészeti Intézetének az irányítása alatt a sepsiszentgyörgyi megyei múzeum is bekapcsolódott, s a Délkelet-Erdélyben végzett régészeti feltárások alapján megkíséreljük e vidék VI—XIII. századi történetét megrajzolni, ami dolgozatunk tárgyát képezi.

Erdélyben, pontosabban az erdélyi fennsík területén, ahol a bennszülött lakosság, valamint a gepidák anyagi műveltségének emlékei egészen a VII. század elejéig megtalálhatók, az archaikus szláv jellegű leletek még eddig hiányoznak. A szórványosan előkerült, jórészt azonban más típusú ujjas fibulák, mint amelyeknek a Kárpátokon túli területekről ismeretesek, azonban azt bizonyítják, hogy Erdélyben már a VII. század második felétől számolnunk kell bizonyos szláv elemek letelepedésével. Az avarok az eddig ismert régészeti leletek tanúsága szerint Erdély középső részét szórványosan szállták meg, jelenlétüket katonai jellegű sírok és leletek jelzik, így a Maros középső vidékén, ahonnan a VII., valamint a VIII. század elejére keltezhető avar jellegű leletek kerültek felszínre. A IV. és VI. századok közötti időszakban a helyi lakosságot Nestor kutatásai alapján régészeti szempontból nézve a Baráthelyi<sup>1</sup> (Bratei) műveltség hordozói képviselik, ezeknek a VI. század második felében valamint a VII. században történt kulturális átalakulásukat az Ipotesti—Cindești—Fiátfalvi elnevezésű műveltség mutatja.

A szlávok Erdélyben való letelepedése különböző időpontban s több irányból történt. Északnyugat Erdélyben VIII. századi halomsírok kerültek elő Szilágynagyfaluban (Nușfalău, Szilágy megye)<sup>2</sup>, Szamosfalván (Someșeni, Kolozs megye)<sup>3</sup>, ezek később, a nyugatról jött szlávok kultúrhatárához tartoznak. Egy másik csoportot képeznek a Vízaknán (Ocna Sibiului)<sup>4</sup>, Medgyesén (Mediaș)<sup>5</sup> és Baráthelyen (Bratei, Szeben megye) talált urnatemetők, melyek a helyi lakosság emlékét őrzik. A hamvasztásos szláv halomsírok az avarokéval közös kultúrjellegű mutatnak és a nyugatról behatolt szlávok letelepedését bizonyítják. A románizált őslakosság VII. század eleje és a X. század első fele közti időben nem szláv és nem avar jellegű anyagi műveltségének számos emléke ismeretes a már fennebb említett temetőkből Vízaknáról (Ocna Sibiului), Medgyesről (Mediaș), Baráthelyről (Bratei), valamint e korszak településeiről is, így Baráthelyről (Bratei), Veresmartról (Rotbav), Szászhermányról (Hărman), valamint más településekről. A baráthelyi műveltség hordozóit Nestor, e műveltség felfedezője, dáko-rómaiaknak tekintette s szerinte a baráthelyi kultúra és népesség az Ipotesti—Cindești—Fiátfalvi műveltség alapjául szolgált. A dáko-római kultúrelemeket sajátítja el szlávok. Ezt bizonyítja az az átalakulási folyamat, amin



keresztül megy a szlávok anyagi kultúrája az Ipotesti—Cindești—Fiátfalvi kultúra keretén belül<sup>5</sup>.

Erdély keleti, valamint dél-keleti részében az Olt völgyében Csernátonban (Cernat) és Kézdi-polyánban (Poian, Kovászna megye), valamint a Nagyküküllő völgyében Székelyszenterzsébeten (Eliseni, Hargita megye) feltárt településeken a keleti szlávok jelenléte már a VI. század második felétől kimutatható<sup>6</sup>. A Nagyküküllő völgyében Bözöd (Bezid), Székelyszállás (Sălaşuri, Maros megye), Székelykeresztúr (Cristur), Fiátfalva (Filiaș), Siménfalva (Simonești), Székelyszenterzsébet (Eliseni, Hargita megye) határában az Ipotesti—Cindești—Fiátfalvi kultúra romanizált lakosságának, valamint a szlávoknak egy sor feltárt települése azt bizonyítja, hogy a szlávok a VII. és a VIII. század folyamán ezt a területet tömegesen lakták. A fenti településeknek az egyik sarokban boltozatos kőtűzhelyes földbemélyített kunyhói olyan kerámiát őriztek meg, amelyben a kezdetleges szláv edények mellett a romanizált helyi lakosság kézzel, valamint korongon készült kerámiája is megtalálható. A helyi lakosságnak ezt a kerámiáját, a kézzel vagy gyors korongon készült edényeket Nestor Ion<sup>7</sup> és Zaharia Eugenia<sup>8</sup> a Baráthely—Malomfalvi (Bratei—Morești) komplexum edényei utódainak tekintik.

Az Olt völgyében a VIII—IX. századba sorolható a Szotyor (Coșeni), Angyalos (Angheluș), valamint Csernáton (Cernat) községek határában előkerült szláv települések. A IX—X. századra tehető a Kézdi-polyánon (Poian) feltárt település második lakószintje. E településnek a X. századra való időbeli átnyúlását bizonyítja az egyik földbemélyített lakás besimított hálómintás szürke színű edénye, melynek megfelelőjét Maroskarna (Blandiana) II. fázisában találjuk meg<sup>9</sup>. A X. századra, a XI. század elejére tehető Csernáton község központjában Csernáton partjának a jobb partján a volt Domokos kúria kertjében feltárt település.

Itt két lakószintet lehetett megállapítani. Az alsó lakószint földre mélyített, az egyik sarokban kőtűzhellyel ellátott lakóházait tűzvész pusztította el. Az alsó lakószint lakóházában talált kerámia a kézdipolyáni szláv település második fázisának kerámiájával egyezik. Erre települt rá egy szintén földbemélyített lakás, melynek az egyik oldalán, mindkét sarokban egy-egy kőtűzhely volt. Ennek a lakóháznak a kerámiája különbözik az alsó elpusztult lakószint kerámiájától<sup>10</sup>. Ez utóbbi elpusztulásának az időpontját hozzávetőlegesen meghatározza az a bizánci bronz éremlelet (2/11. ábra), amely 1950-ben ezen a helyen került elő. Az éremleletet valószínű vászon vagy bőrzacskóban rejtették el és a maroknyi éremből nyolc darabot sikerült megszerezni. Ezek a következő császárok érmei: II. Justinus (576—577), II. Johannus Zimisces Basilius (966—989), XII. Constantin (Monomachus) (1042—1055). Ha az utolsó érmet „terminus postquem“-nek tekintjük, az éremlelet elrejtésének idejét a XI. század második felére tehetjük<sup>11</sup>. Ebben az időben pusztult el a település. Ezekkel a bizánci érmeikkel talált kultúrréteg fölött olyan anyagi műveltség hordozóinak az emlékei kerültek elő, akik a földfelszínén készített kunyhókban laktak és boltozatos kőtűzhelyek helyett köralakú tapasztott felületű tűzhelyeket használtak. Ezekben a kunyhókban talált edények töredékei között cserép bográcsok darabkái (3/1.

ábra), rombikus nyílhegyek s korai típusú sakantyúk kerültek elő (2/3. ábra).

A csernátoni cserépbográcscsal datált településsel egykorú település került felszínre 1912-ben Sepsiszentgyörgyön a Bedeházi malom mellett. Ezt a települést a cserépbográcsokon kívül még két korai, tuskével ellátott sarkantyú is a XI. századra vagy a XII. század elejére datálja<sup>12</sup> (2/3., 2/6. ábra). A Nagyküküllő völgyében Nagy Medeséren (Hargita megye) a falu szélén ugyancsak a Csernátoni településsel egykorú település két kunyhójában cserépbogrács töredékek (3/2. ábra) kerültek elő. Keresztúron az új lakónegyedben nemrég felszínre került putrik a bennük talált cserépbogrács töredékek s egy S végű hajkarika alapján szintén ebbe a korba sorolhatók (2. ábra 17, 19, 23; 3. ábra 4, 5). Gyergyószárhegyen (Hargita megye) a Lázár kastély ásatásánál a kora középkori rétegben szintén került elő cserépbogrács töredék. A Csík-szentkirályi kora-középkori település, amelyet II. Isacius Angelus érme a XII. század második felére datál, szintén őrzött meg cserépbográcsokat<sup>13</sup>. A Maros völgyéből, Radnótról (Iernut, Maros megye) szintén ismerünk XI—XII. századi települést, ahol a kerámia ugyancsak cserépbográcsot tartalmazott<sup>14</sup>. Csernátonban, Damokos Mihály kúriája kertjében feltárt, egy Nagy Lajos király (1342—1383) (2. ábra 16) érmével datált település a XIII—XIV. századba tartozik. E település a föld felszínén készült kétosztatú, kör alakú párkányos, tapasztott felületű tűzhellyel rendelkező lakóházait az ide letelepedett székelyek építették.

Ezeknek a településeknek a temetőit még nem találtuk meg. Azonban a zabolai és a petőfalvi XII. századi kora-középkori temetők időrendileg ezt a kultúrszintet jelzik (2. ábra 2, 4, 10; 12, 15).

E korszak egyházi építkezéseiről keveset tudunk. Zabolán nem temetkeztek templom köré. A Székelyföldről kora-románkori templom kevés ismeretes (Réty, Kovászna megye). Újabban a rozsnyói vár kertjében a brassói múzeum kutatója, Florea Costea talált egy félkörös apszisú templomot, melyet a felszínre került kerámia alapján a XII. századra datál<sup>15</sup> (9. ábra).

E korba (XII—XIII. század) tartoznak az egyeneszáródású apszisú templomok is, mint a felsőboldogfalvi (Hargita megye)<sup>16</sup>, valamint a Kis Kászon völgyében „Szent János kápolna“<sup>17</sup> elnevezés alatt ismert templomok. Ez utóbbi romjai 1975-ben kerültek felszínre. Az ásatások eredményei azt mutatják, hogy nem kápolna, hanem egy támpillér nélküli templom volt, melyet legkésőbb a XIII. században építettek (4. ábra). A templom körül sem temető sem falu nyomai nem kerültek elő. A falut a XVI. századi oklevelek többször emlegetik „Szent János falva“ néven. A templom tekintélyes méretei (8 x 10 m) azt mutatják, hogy egy elég nagy számú gyülekezet vagy több falu népe építette. Idővel a népesség megszaporodott s a falvak, így Polyán, Szentlélek, Szárazpatak, Kis Kászon külön templomot építettek. A XVI. században a templomot és a falut még említi egy oklevél: a hagyomány szerint a falut és a templomot 1658-ban a tatárok pusztították el.

E nagy templomon kívül román stílusban kisebb kápolnákat is

építettek félkörös apszissal, ezek szintén a XII—XIII. századba tartoznak. Ezek közül egy kápolna romjai kerültek elő Csernátonban<sup>18</sup>, amelyet a benne talált kerámia is a XII—XIII. századra datál (2. ábra 13-14). Egy másik hasonló kápolna falai még ma is látszanak az Almási barlang fölötti „Kőmező“ nevű helyen (3. ábra). A templom (kápolna) környékének feltárása még nem történt meg s így nem tudjuk, hogy plébániatemplom volt-e, s az elpusztult falut melyik században alapították.

A késő-román, XIII. századnak számított négy karéjos plébánia-templomok [Gyergyószentmiklóson (6. ábra) (Gheorgheni, Hargita megye), Kézdiszentléleken ((7. ábra) (Sínzieni, Kovászna megye) és Székelyudvarhelyen (Odorheiu Secuiesc, Hargita megye)] korai datálása körül kétségek merültek fel. A Székelyudvarhelyen végzett ásatások eredményei, Beldie Maria szerint ugyanis azt bizonyítják, hogy a négykaréjos kápolna a XVI. században épült<sup>19</sup>. Szentléleken a Perkőn végzett ásatások a négykaréjos kápolna időrendi besorolásához semmi fontos eredménnyel nem járultak hozzá. Száldoboson (Doboşeni, Kovászna megye) egy négykaréjos kápolna létezése vált ismertté<sup>20</sup>. Építésének korát egy ásatás döntheti el. Egyébként ezeknek a székelyföldi rotundáknak a kronológiai besorolása még nyitott kérdés.

\*

A fent elmondottak alapján meg lehet állapítani, hogy Délkelet-Erdély X—XI. századi történetére vonatkozólag a régészeti adatok is elég szűkszavúak. Egyelőre a Kézdi-polyánon, Nagy Medeséren, Sepsiszentgyörgyön, Bedeházás és Csernátonban végzett ásatások eredményei jöhetnek számításba, ugyanis a többi leletek korábbi korszakból származnak.

A XII. században Délkelet-Erdély lakott terület volt, s a népesség faluközösségben élt. A falvak lakóházainak a formája földbemélyített négyszögletű kunyhó volt. Ennek egyik sarkában mindig boltozatos kőtüzhely állott. A kunyhóban talált munkaeszközök a lakosság foglalkozására: halászat, vadászat, földművelés, állattenyésztés, szövés-fonás, edénykészítés, fémek feldolgozása stb.-re adnak felvilágosítást. Ezeknek a földbemélyített kunyhós településeknek az elpusztulását a XII. század közepére, második felére tehetjük. Ezt az időmegállapítást a csernátoni leleteken kívül alátámasztja még az Olt völgyében a már említett csíkszentkirályi bizánci érem, valamint a Küküllő völgyében III. Alexius Anghelus (1195—1203, Wrath, 31 típus) Nagysolymoson talált bronz éreme (az érem a székelykeresztúri múzeumban van). E településekre jellemző a cserépbográcsok használata, s a sírokban az S végű hajkarikák. Ezt bizonyítják a szász műemlék templomok restaurálása alkalmával előkerült S végű hajkarikás nyújtott csontvázas temetők is, így többek között Medgyesen<sup>21</sup> (Mediaş), Szászfehéregyházán (Viscri, Brassó megye), ahol az egyik sírt Kálmán királ ypénze datálta<sup>22</sup>, valamint a zabolai és petőfalvi köznépi nyílt temetők<sup>23</sup>. Ezek alapján nem fogadhatjuk el azt a megállapítást, hogy a Délkelet-Erdély a kora-középkor kezdetén lakatlan terület volt, sem azt, hogy a X. század előtti és utáni települé-

seket egymástól nem tudjuk megkülönböztetni<sup>24</sup>. Ezeknek a kora-középkori településeknek a nyomait megtaláljuk egész Délkelet-Erdélyben. A besenyők és a kúnok a történeti, valamint a helynévi adatok alapján ebben az időben Erdélynek a délkeleti részében olyan tömegesen nem telepedtek le, hogy ezeket a régészeti leleteket nekik lehetne tulajdonítani<sup>25</sup>. A Csernátonban, Sepsiszentgyörgyön (Bedeházán), valamint Nagy Medeséren a települések házai s az ezekhez tartozó leletek, kerámia, sarkantyú, rombikus nyílhegyek, egy olyan kultúrszintet jeleznek, amelyben cserépbográcsok is megjelennek<sup>26</sup>.

### BIBLIOGRAFIE

- 1 I. NESTOR, Les données archéologiques et le problème de la formation du peuple roumain, *Revue Roumaine Histoire*, v. III nr. 3. 1964, 400—3.
- 2 M. COMȘA, Săpăturile de la Nușfalău, în *Materiale* 1960, 519—529.
- 3 M. MACREA, Șantierul arheologic Someșeni-Cluj, în *Materiale* 1959, 514—522.
- 4 D. PROTASE, Cimitirul slav de la Ocna Sibiului, *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași*, 1965, 153—159.
- 5 I. NESTOR, O. C. 404
- 6 Z. SZÉKELY, Die frühesten slawischen Siedlungen in Siebenbürgen, *Slavia Antiqua*, 125—136, XVII ; Slavii și populația băștinașă în sud-estul Transilvaniei, *Aluta*, 1971, 129—135 ; Slaves anciens dans le sud-est de la Transylvanie, *Balcano-Slavica*, 1, 55—57.
- 7 I. NESTOR, O. C. 105
- 8 E. ZAHARIA, Cîteva observații despre arheologia și istoria sec. XIII—X pe teritoriul R. S. România, *Aluta*, 1969, 120—121.
- 9 Z. SZÉKELY, L'aspect de la culture matérielle des VIII—X siècles dans le sud-est de la Transylvanie, *Conférence Internațională*, 1971, á Szeged, 125—128.
- 10 Z. SZÉKELY, Contribuții la problema stabilirii secuilor în sud-estul Transilvaniei, *Crisia*, 1974, 90—91.
- 11 Ibidem.
- 12 Múzeumi és könyvtári értesítő, VII, 1913, 155 ; K. HORED T, Așezarea de la Sfîntu Gheorghe-Bedeháza, în *Materiale* II, 1956, 21—22.
- 13 C. PREDA, Săpăturile arheologice de la Sîncrăieni, în *Materiale* 1959, 865 fig. 25/5.
- 14 N. VLASSA, Săpăturile de salvare de la Iernut, în *Materiale*, 1970, fig. 5, 7.
- 15 Pe această cale mulțumesc informația primită din partea lui Florea Costea.
- 16 A. VARGA-E. ZEPECZANER, Egy új székelyföldi freskó, *Korunk*, 1975, 11, 876—877.
- 17 B. ORBÁN A. Székelyföld leírása, III, 1869, 112.
- 18 Z. SZÉKELY, Săpăturile Muzeului din Sfîntu Gheorghe, în *Materiale*, IX, 309, fig. 13.
- 19 M. BELDIE, „Rotonda” din Odorheiul Secuiesc și problema datării monumentului, *Revista Muzeelor și Monumentelor*, seria Monumente Istorice și de Artă, 1974, 62.
- 20 L. DAVID, Két templom a Doboi pusztán, *Megyei Tükör*, 1970, V, 9—12 ; Z. KISGYÖRGY, *Erdővidék*, 1973, 84.
- 21 Săpături arheologice la Mediaș, *Muzee, monumente istorice și de artă*, 1972, 3—10.
- 22 Informația primită de la M. Beldie
- 23 Z. SZÉKELY, Korai középkori temetők Délkelet Erdélyben, *Korunk Évkönyve*, 1973, 219—228.

- 24 I. SZABÓ, A falurendszer kialakulása Magyarországon, X—XV sz., Budapest, 1971, 50, 66 ; E. ZAHARIA, Données sur l'archéologie des IX —XI siècles sur le territoire de la Roumaine, Dacia N. S., XV, 1971, 286.
- 25 L. RÁSONYI, Les Turcs non islamisés en occident (pescenégues, ouzes et Oiptchous et leurs rapports avec les Hongrois). *Philologiae Turcicae Fundamenta*, v. 3, 1970, 9 ; M. RUSU *Relațiile culturale dintre slavi și populația romanică*, Apulum, IX, 1971, 722, 723, 726. Literatura de specialitate amintește o așezare a pecenegilor la Baraolt. Gh. Györffy, *A székelyek eredete és településük története în Erdély és népe*, Budapest, 1941, 65. Un vas cu trei picioare descoperit în anul 1970 în albia pârului Virghiș la o adâncime de 2 m cu ocazia exploatării nisipului, se poate considera că aparține acestei populații. Din buza răsfrintă în afară a vasului excavatorul a rupt o bucată. Corpul vasului este sferoidală, pe umăr prevăzut cu 2 torți pline și la fund se găsec 3 picioare. Înălțimea : 26 cm, diametrul buzei : 17 cm (fig. 8), Kropotkin din URSS, din Parutino publică un vas de bronz asemănător pe care consideră vas roman. Această formă de vas, deocamdată dintre vasele de bronz din epoca romană este necunoscută : este mai verosimil, că aparține feudalismului timpuriu, V.V. Kropotkin, *Rimskie importnie izdelia v vostočnoj Evrope* (II. v. don. e.-V.V.V.N.E.) în *Arheologia CCCP*, D<sub>1</sub>-27, Moskva, 1970, pl. 97, nr. 841 și fig. 67/2.
- Besenyő települést tart számon a szakirodalom Baróton. E nép hagyatékának tekinthető egy három lábú bronzedény, mely 1970-ben a Vargyas patakából került elő 2 m mélységből, homok kitermelés alkalmával. Az edény kihajló pereméből az exkavátor egy darabot letört. Az edény teste gömbalakú a vállon két tömör füllel, az alján három lábbal van ellátva. Magassága 26 cm, peremátmérő 17 cm (8. kép). A Szovjetunió területéről Parutino-ból közöl Kropotkin egy hasonló edényt, melyet rómaikorinak tart. A római bronz edények köréből ezt a formát nem ismerjük, több a valószínűség, hogy az kora középkori. (Lásd, az irodalmat fennebb: V. V. Kropotkin . . .)
- 26 I. DIENES, A honfoglaló magyarok, Hereditas, Corvina, Budapest, 1972, 36.

53. 1940. A. K. ...  
54. 1941. A. K. ...  
55. 1942. A. K. ...

56. 1943. A. K. ...  
57. 1944. A. K. ...  
58. 1945. A. K. ...

59. 1946. A. K. ...  
60. 1947. A. K. ...  
61. 1948. A. K. ...

62. 1949. A. K. ...  
63. 1950. A. K. ...  
64. 1951. A. K. ...

65. 1952. A. K. ...  
66. 1953. A. K. ...  
67. 1954. A. K. ...

68. 1955. A. K. ...  
69. 1956. A. K. ...  
70. 1957. A. K. ...

71. 1958. A. K. ...  
72. 1959. A. K. ...  
73. 1960. A. K. ...

74. 1961. A. K. ...  
75. 1962. A. K. ...  
76. 1963. A. K. ...

77. 1964. A. K. ...  
78. 1965. A. K. ...  
79. 1966. A. K. ...

80. 1967. A. K. ...  
81. 1968. A. K. ...  
82. 1969. A. K. ...

83. 1970. A. K. ...  
84. 1971. A. K. ...  
85. 1972. A. K. ...

86. 1973. A. K. ...  
87. 1974. A. K. ...  
88. 1975. A. K. ...

89. 1976. A. K. ...  
90. 1977. A. K. ...  
91. 1978. A. K. ...

92. 1979. A. K. ...  
93. 1980. A. K. ...  
94. 1981. A. K. ...

95. 1982. A. K. ...  
96. 1983. A. K. ...  
97. 1984. A. K. ...

98. 1985. A. K. ...  
99. 1986. A. K. ...  
100. 1987. A. K. ...

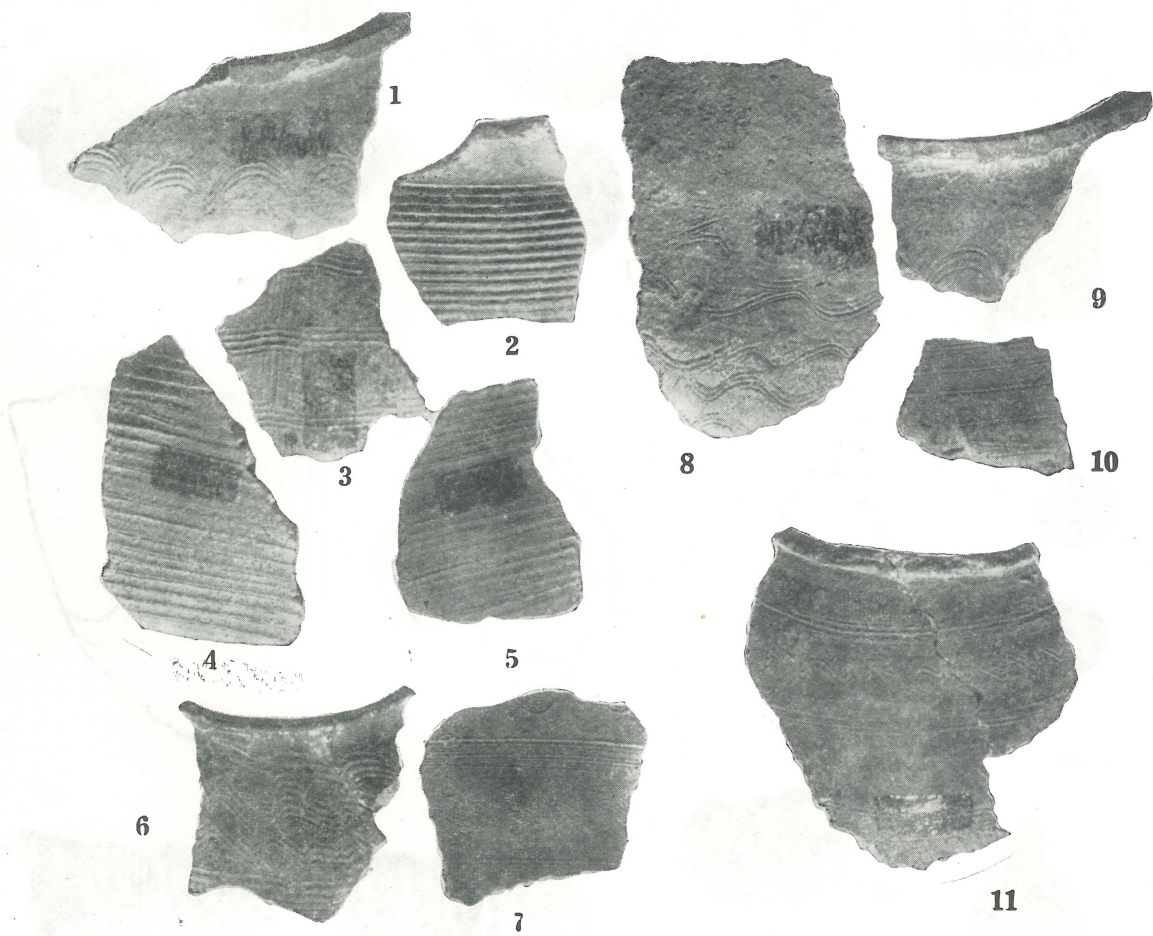


Fig. 1

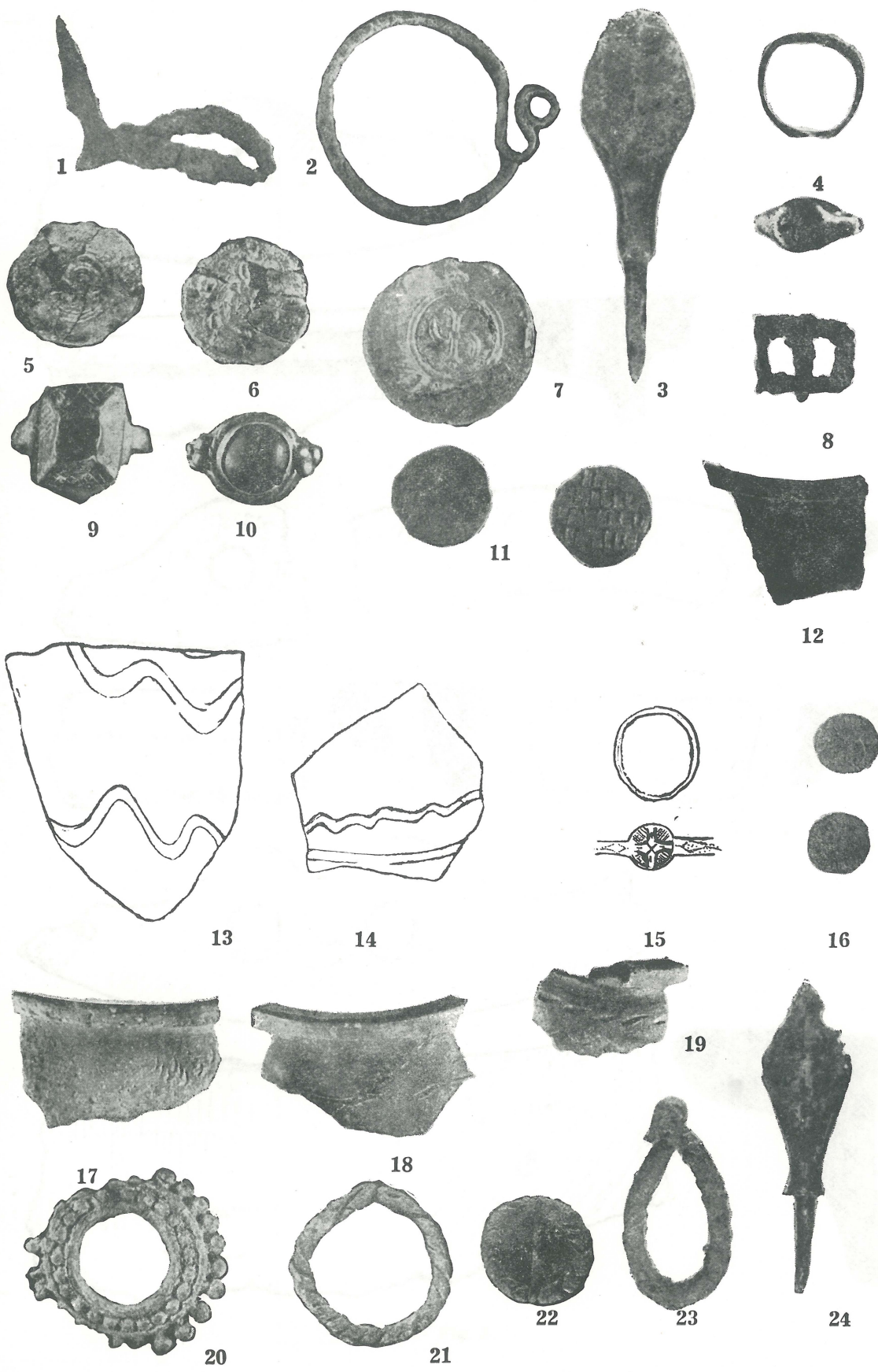
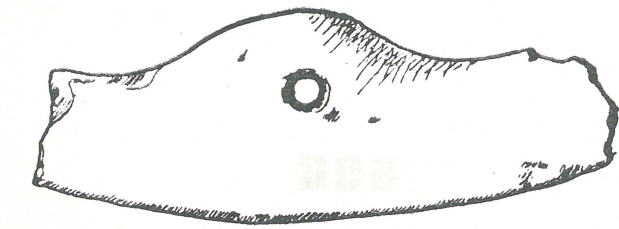
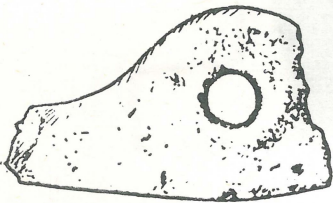
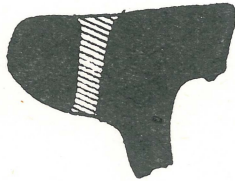
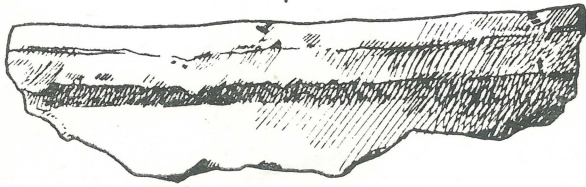


Fig. 2

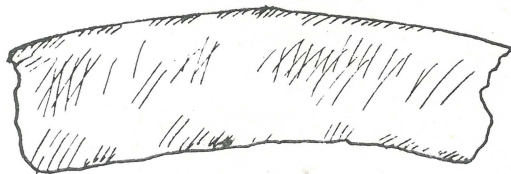




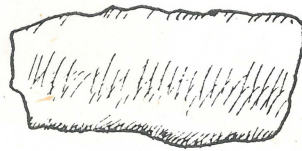
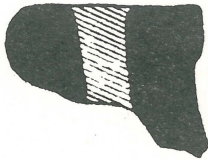
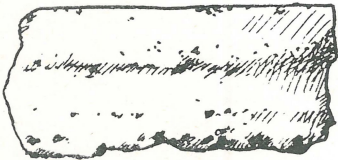
1



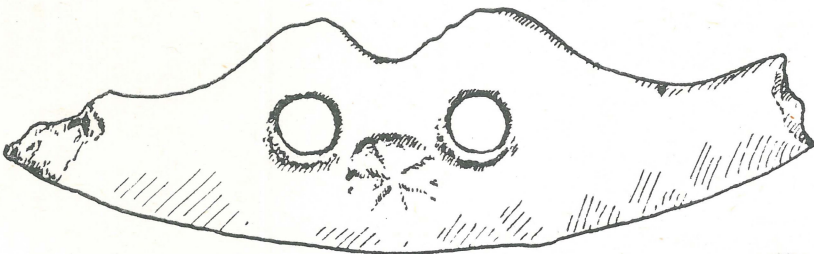
2.



4



5



3

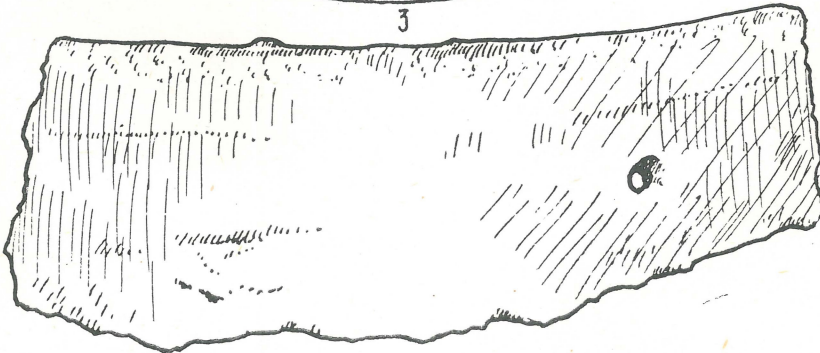


Fig. 3.

SCARA 1-50

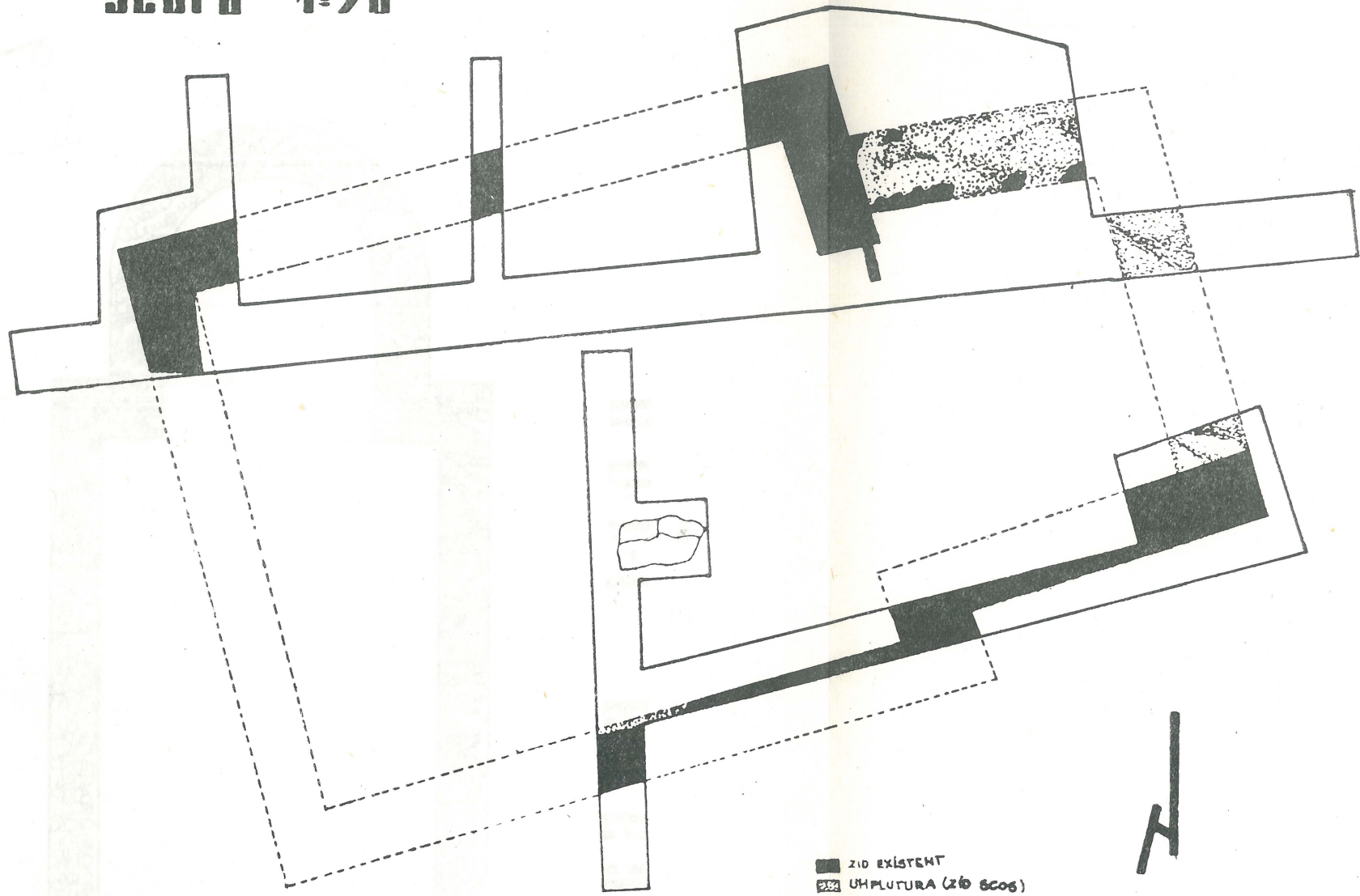
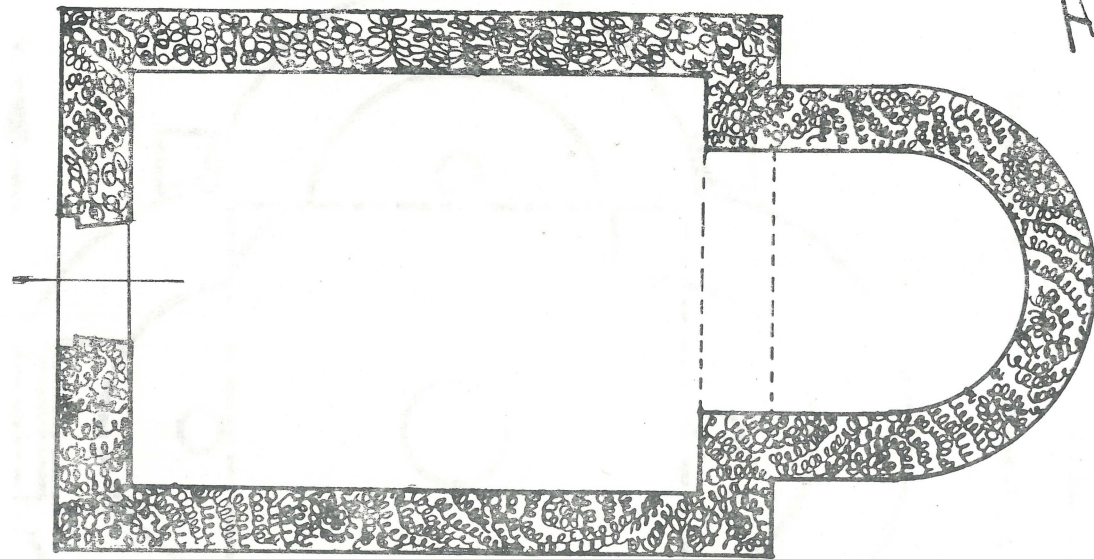


Fig. 4.

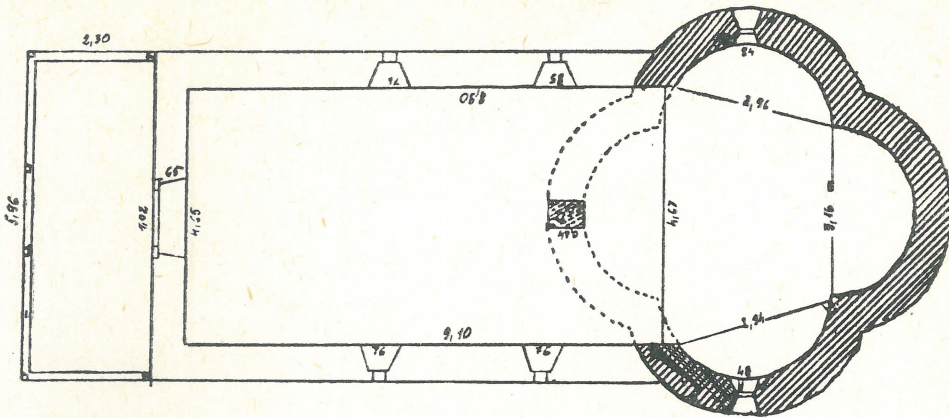
A



Ард

БСАГА 1:100

Fig. 5.



GYERGYÓSZENTMIKLÓSI SZT ANNA-KÁPOLNA

M : 1 100

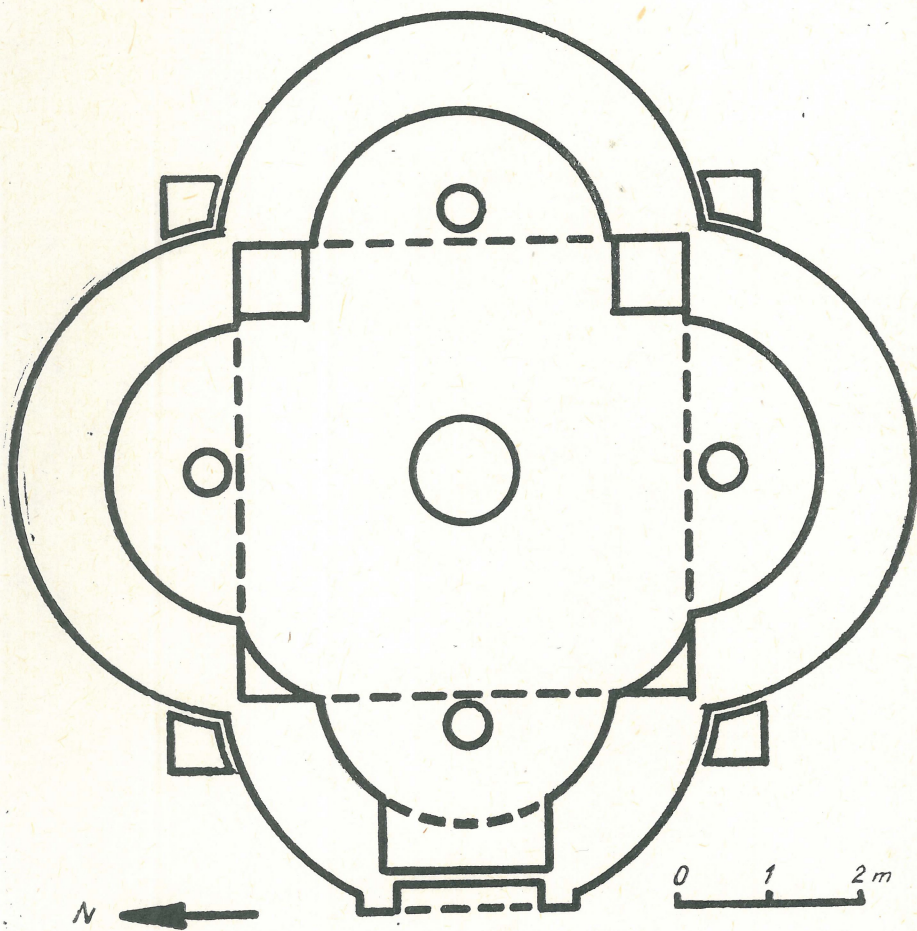


Fig. 6—7.



Fig. 8. kép : Vas de  
bronz cu trei piccure de  
la Virghiș. A vargyasi  
háromblábu bronzedény.

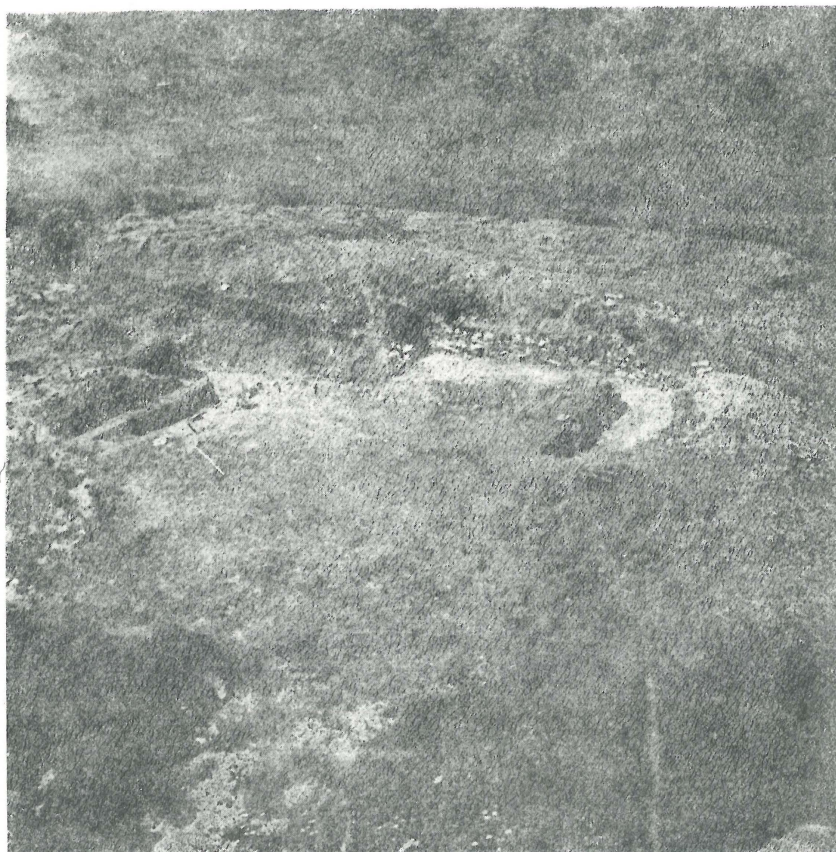


Fig. 9. kép :  
Rîșnov-„Cetate“.  
Vedere aeriană a  
bisericii din sec.  
XII, — Rozsnyó —  
„a Vár“, a XII-  
századi templom,  
légi felvétel.

Fig. 8—9.

